

Kurtuba Ulucami'nin minaresi

rilmiştir. 377 (987) tarihli bu bölüm boydan boya uzanan sekiz nef halindedir ve diğer bölümlerin gölgesinde kalan aceleye getirilmiş bir yapım tarzına sahiptir. Ayrıca mihrap ortaya çekilmediğinden bina bu ekleme kanat sebebiyle asimetrik bir görünüm almıştır.

Yapımında büyük ölçüde antik döneme ve Vizigotlar'a ait devşirme malzemeye de yer verilen camide taş ve tuğla birlikte kullanılmış, taşta daha fazla ağırlık tanınmıştır. Bina ve bütün caminin kapladığı alanın üçte birini oluşturan kuzeydeki avlu sur gibi yükselen payandalı ve mazgallı, sade görünümlü yüksek bir duvarla çevrilidir. Bu duvarın payandaları arasında doğu cephesinde altı, batı cephesinde yedi adet mihraba benzeyen kapı bulunmaktadır (çoğu İspanyollar tarafından örülerek kapatılmıştır). Avlunun üç tarafında arkası duvara dayanan revaklar yer almaktadır.

Caminin sade görünümlü dış cephesiy-le tezat teşkil eden iç mekân zengin bir teyzinata sahiptir. 860 sütuna oturtulmuş iki katlı kemerlerde alması kullanı-lan kırmızı ve beyaz taşların görüntüsü çok zengin bir renk cümbüşü meydana

getirmekte, bu cümbüş ve yüzlerce sü-tunun iç mekâna kazandırdığı ihtişam, diğer süslemelerin ve küfi yazıların da katılmasıyla daha tesirli bir hal almış bulun-maktadır. Sedir ağacı tavan, alt kısmın ihtişamına uygun görkemli oymalarla tezyin edilmiş ve kırmızı, mavi, yeşilin hâkim olduğu renklere boyanmıştır. Bir dokuma gibi yüzeylerin işlenmesiyle elde edilen caminin genel teyzinatı yazı, bitki ve geo-metrik motiflerden meydana gelmiştir, en fazla yoğunlaştığı yer ise mihrap önü-dür. Zengin bir görüntü arzeden mozaik-lerin yanı sıra kabartma yüzeyler üzerinde kullanılan altın yaldız bu görüntünün ihtişamını iyice arttırmaktadır. Çokgen bir plan gösteren mihrap mekânı İslâm mi-marisinin nâdide örneklerinden biridir. Olağan üstü zenginlikteki oymalı mermer mihrap üç dilimli kemerle taçlanan dik-dörtgen bir niş şeklindedir; biraz uzağında iki tarafına birer yan mihrap konulmuş-tur. Mihrap gibi II. Hakem dönemine ait olan ahşap minberin yapımında çok sayıda küçük fildişi parçadan, kıymetli taşlardan ve altın çivilerden yararlanılmıştır.

Kurtuba'nın 1236'da tekrar hıristiyanla-rın eline geçmesinden sonra kiliseye çev-rilen cami üç asır boyunca aynen muhafaza edilerek kullanılmış, XVI. yüzyılda orta bölümüne Rönesans üslûbunda bir katedral eklenmiş, XVIII. yüzyılda bazı de-ğişiklikler yapılmışsa da bina mimarî özeli-liklerini korumuştur. 1882'de millî eser kabul edilen yapı onarılıp koruma altına alınmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

M. Asin Palacios, *Huellas del Islam*, Madrid 1941, tür.yer.; F. C. Gotia, *Mezquita de Córdoba*, Granada 1968; J. M. Oritz Juárez, *La Mezquita Catedral de Córdoba*, Zaragoza 1975; F. Hernández Giménez, *El Almîmar de Abd al-Rahmân III en la Mezquita Mayor de Córdoba*, Granada 1975; a.mlf., *La Mezquita Catedral de Córdoba*, Cordoba 2000; M. D. de Velilla, *Cordoba, Sultana de Andalucía*, Cordoba 1976-78, I-II, tür.yer.; M. N. Cumplido, *Mezquita Catedral de Córdoba y el Icomos*, Cordoba 1976; a.mlf. – C. L. de Tena y Alvear, *La Mezquita de Córdoba*, Cordoba 1992; A. A. Castro, *Andalucia Musulmana*, Cordoba 1980, tür.yer.; E. B. Arranz, *La arquitectura de la Espana arabe*, Madrid 1983, tür.yer.; F. Azvar, *Mezquita de Cordoba*, Madrid 1985; N. M. Lowick, "Omayyaden in Spanien", *Die Kunst des Islam: Propyläen Kunstgeschichte*, Berlin 1990, s. 189-207; J. D. Dodds, "The Great Mosque of Cordoba", *Al-Andalus: The Art of Islamic Spain* (ed. J. D. Dodds), New York 1992, s. 11-25; M. S. Hierro – A. J. Martin, *La Mezquita de Córdoba*, Madrid 1995; B. H. Weber, "Mohammedan Art in Spain During the Ommiad Period", *MW*, XXXVI/1 (1946), s. 46-53; Semavi Eyice, "Cami (Mimari Tarihi)", *DİA*, VII, 60-61.

A. ENGİN BEKSAÇ

KURTUBÎ, Ahmed b. Ömer

(أحمد بن عمر القرطبي)

Ebû'l-Abbâs Ziyâüddin Ahmed b. Ömer b. İbrâhîm el-Ensârî el-Kurtubî (ö. 656/1258)

Endülüs'lü muhaddis ve Mâlikî fakihî.

578'de (1182) Kurtuba'da (Cordoba) doğdu. İbnü'l-Müzeyyen künyesiyle de anılır. Küçük yaşta babası ile birlikte Mağ-rib'e gitti. Tlîmsân'da Ebû Muhammed Abdullah b. Süleyman, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Yahsubî'den hadis ve fı-kh öğrendi. Mâlik b. Enes'in *el-Muvafta'*ını ve *Şahîh-i Müslim*'i rivayet icâze-ti aldı. Fas'ta Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. İsa el-Ezdi ve Ebû Abdullah Muham-med b. Abdurrahman et-Tüçibî'den, Seb-te'de (Ceuta) Abdülhak b. Muhammed b. Abdülhak el-İşbîlî'den, Mekke, Medine, Kudüs, Mısır ve İskenderiye'ye giderek buralarda pek çok âlimden faydalandı. İskenderiye'ye yerleşip öğretimle meşgul oldu. Talebeleri arasında Ebû'l-Hasan b. Yahyâ el-Kureşî, Abdülmü'min b. Halef ed-Dimyâtî, Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, Ebû Abdullah İbnü'l-Ebbâr gibi isimler yer alır.

Hayatının ilk dönemlerinde akfî ilimler-le meşgul iken daha sonra hadis, fıkıh, belâgat, Arap dili ve edebiyatında derin-leşen Kurtubî delillerini zayıf gördüğü konularda Mâlikîler'in görüşlerine karşı çıkmış, Şâfiîler'in veya ehl-i hadisin görüş-lerini tercih ettiği olmuştur. Kurtubî 4 Zilkade 656'da (2 Kasım 1258) İskenderi-ye'de vefat etti. İbn Ferhûn onun 626'da (1229) öldüğünü söylüyorsa da bu doğru değildir.

Eserleri. 1. *Telhişu Şahîhi Müslim. Şahîh-i Müslim*'deki hadislerin senedle-rinin ve mükerred hadislerin alınmadığı bir ihtisar çalışması olup Rif'at Fevzî ve Ahmed Mahmûd el-Hûlf tarafından neş-redilmiştir (I-II, Kahire 1409/1988). Ayrıca Muhyiddin Dîb Müstü, Ahmed Muham-med es-Seyyid, Yûsuf Ali Bedyevî (Büdey-vî) ve Mahmûd İbrâhîm Bezzâl eseri *el-Müfhim* adlı şerhiyle birlikte yayımlanmış-lardır (I-VII, Beyrut 1417/1996). 2. *el-Müfhim fi şerhi Muhtaşari Müslim, el-Müfhim fi şer-hi Müslim*). Bir önceki eserin şerhi olup Ebû Ferhâ el-Hüseynî, Ebû'n-Nûr Mu-hammed el-Ahmedî, İbrâhîm el-Ebyârî, Hamza ez-Zeyn ve Muhammed b. Abdül-hakîm el-Kâdî tarafından neşredilmiştir (I-V, Kahire 1415/1995). Eseri ayrıca Muh-

yiddin Dîb Müstû, Ahmed Muhammed es-Seyyid, Yûsuf Ali Bedevî ve Mahmûd İbrâhim Bezzâl *el-Müfhim limâ eşkele min Telhîşî kitâbi Müslim* adıyla yayımlanmışlardır (I-VII, Beyrut 1417/1996). 3. *Keşfü'l-Kınâ' an hükmi'l-vecd ve's-semâ' ('ani'l-vecd ve's-semâ')* (Tanta 1992). 4. *İhtişârü Şahîhi'l-Buhârî (Muhtaşarü'l-Câmi'i's-şahîh, Muhtaşarü'l-Buhârî)*. Konya Mevlâna Müzesi (nr. 617) ve Karaviyyîn (M. Âbid el-Fâsî, I, 147) kütüphanelerinde nüshaları mevcuttur. Kaynaklarda Kurtubî'nin ayrıca Buhârî'nin *Şahîh*'ine şerh yazdığı ve *et-Tezkire fi zikri'l-mevtâ ve ahvâli'l-âhire* adlı bir eseri bulunduğu zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed b. Ömer el-Kurtubî, *el-Müfhim limâ eşkele min Telhîşî kitâbi Müslim* (nşr. Muhyiddin Dîb Müstû v.dğr.), Beyrut 1417/1996, neşredenlerin girişi, I, 8-40; a.mlf., *Telhîşü Şahîhi'l-İmâm Müslim* (nşr. Rif'at Fevzi - Ahmed Mahmûd el-Hûlî), Kahire 1409/1988, neşredenlerin girişi, I, 7-28; Zehebî, *Tezkiretül-huffâz*, III, 1438; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müzheb*, I, 240-242; Makkarî, *Nefhu't-tib*, II, 615; *Keşfü'z-zunûn*, I, 554, 557; II, 1493; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 96; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 265, 664; Abdülbaki Gölpinarlı, *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu*, Ankara 1967, I, 60; M. Âbid el-Fâsî, *Fihrisü mahûtâtî Hizâneti'l-Karaviyyîn*, Dârülbeyzâ 1399/1979, I, 147-148; Abdülvehhâb b. Mansûr, *A'lâmü'l-Mağribi'l-Arabî*, Rabat 1406/1986, IV, 142-144.

NURİ TOPALOĞLU

KURTUBÎ, Muhammed b. Ahmed

(محمد بن أحمد القرطبي)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed
b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî
(ö. 671/1273)

Tefsir, hadis ve fıkûh âlimi.

Kurtuba'da (Cordoba) dünyaya geldi. Doğum tarihi VI. (XII.) yüzyılın sonları veya VII. (XIII.) yüzyılın başları olarak tahmin edilmiştir (el-Kasabî Mahmûd Zelat, s. 8; Miftâh es-Senûsî Bel'am, s. 85-86). Babası çiftçilikle geçinen bir kimseydi ve hıristiyan İspanyalıların 3 Ramazan 627'de (16 Temmuz 1230) gerçekleştirdikleri bir saldırıda öldürüldü. Kurtubî, gençlik yıllarında çömlük yapımında kullanılan toprak taşımacılığı yaparak ailenin geçimine yardımcı oldu. Tahsilinin ilk yıllarını Kurtuba'da geçirdi ve burada İbn Ebû Hucce diye tanınan Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Kaysî, Rebî b. Abdurrahman b. Ahmed el-Eş'arî, Ebû'l-Hasan Ali b. Kutrâl el-Ensârî gibi âlimlerden yararlandı. Kurtuba'nın 633 (1236) yılında Kastil-

ya-Leon Kralı III. Fernando kuvvetleri tarafından ele geçirilmesinden sonra şehri terk ederek İskenderiye'ye geçti; burada İbnü'l-Müzeppen diye anılan Ahmed b. Ömer el-Kurtubî'den *el-Müfhim fi şerhi Şahîhi Müslim* adlı eserinin bir kısmını dinledi; ayrıca Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Revâc, Ebû Muhammed Abdülmu'tî el-Lahmî'den faydalandı. Şehâbeddin el-Karâfî ile Feyyûm'a seyahat etti. 647'de (1249) Mansûre'ye uğradı ve burada Ebû Ali Hasan b. Muhammed el-Bekrî'den ders okudu. Kahire'de bir müddet kalan Kurtubî, Saîd bölgesinde Münyetü Benî Hasîb'e yerleşti ve hayatının sonuna kadar burada yaşadı. Kendisinden istifade edenler arasında oğlu Şehâbeddin Ahmed'le İbnü'z-Zübeyr, İsmâil b. Muhammed b. Abdülkerîm, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Meymûnî ve Ziyâeddin Ahmed b. Ebû's-Suûd es-Satîcî'nin adları zikredilebilir (Meşhûr Hasan Mahmûd Selmân, s. 89-94). Mütevazı kişiliği ve sade yaşayışıyla tanınan, zühd hayatına önem veren Kurtubî 9 Şevval 671'de (29 Nisan 1273) Münyetü Benî Hasîb'de vefat etti ve burada defnedildi. Kabri, 1971 yılında onun adına inşa edilen camideki türbesine nakledilmiş olup halen ziyarete açık bulunmaktadır (el-Kasabî Mahmûd Zelat, s. 30).

Tefsir, hadis, kıraat, fıkûh gibi alanlarda çok iyi yetişmiş olduğunu eserleriyle ortaya koyan Kurtubî'yi Zehebî "ilimde derya" olarak nitelendirmiş, diğer müellifler de hakkında benzer ifadeler kullanmıştır. Kurtubî eserlerinde Ehl-i sünnet'i savunmuş, başta Mu'tezile olmak üzere İmâmiyye, Râfiziyye, Kerrâmiyye gibi fırkaları eleştirmiştir (meselâ bk. *el-Câmi'*, I, 193; VII, 277). Mâlikî olmakla birlikte mezhep taassubuna karşı çıkmış ve taklitçiliği bir metot olarak benimsemediğini dile getirmiştir (meselâ bk. *a.g.e.*, II, 212). Kitap ve Sünnet yolunu tutan tasavvuf ehline karşı çıkmamışsa da telakkileri cehalet ve hurafe temeline dayanan sûfiler hakkındaki olumsuz tutumunu açıkça ortaya koymuştur (*a.g.e.*, X, 366; XV, 215, 249-250). Bu arada devlet adamlarını çekinmeden eleştirmiş, zamanın idarecilerinin rüşvet aldığını ifade etmiş (*a.g.e.*, II, 340), onların hukuk dışı davrandıklarını, menfaat karşılığında hükmettiklerini, Allah'ın dinini değiştirdiklerini ileri sürmüştür (*a.g.e.*, XIII, 179; *et-Tezkire*, II, 482).

Eserleri. 1. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân**. Kurtubî'nin en önemli eseri olup geniş hacmine rağmen ilim çevrelerinde bü-

yük ilgi görmüş ve çeşitli baskıları yapılmıştır (I-IV, Kahire 1950; 1353-1369/1935-1950; 1380; I-XX, 1386-1387/1966-1967; nşr. Muhammed İbrâhim el-Hifnâvî ve Mahmûd Hâmid Osman, I-XXII, Kahire 1414/1994, 1416/1996 [bu baskının son iki cildi, Seyyid İbrâhim Sâdık ve Muhammed Ali Abdülkâdir tarafından hazırlanmış fihristlerdir]; I-XX, Beyrut 1405/1985). Tefsirin mukaddimesini Alâeddin Ali Rızâ *el-Vecîz fi fezâ'ili'l-kitâbi'l-azîz* (Kahire 1412/1992; Kahire, ts.), Muhammed Talha Bilâl *Muqaddimetü Tefsiri'l-İmâm el-Kurtubî* (Beyrut 1418/1997) adıyla yayımlanmış, Ahmed Hicâzî es-Sekkâ, aynı mukaddimenin bir kısmını *Fezâ'îlü'l-Kur'ân ve âdâbü't-tilâve* isimyle neşretmiştir (Kahire 1989). İbnü'l-Mülakkin eseri ihtisar etmiş (*Keşfü'z-zunûn*, I, 534), el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-âmmeh *Muhtaşarü Tefsiri'l-Kurtubî* (Kahire 1977) ve Tefvîk el-Hakîm *Muhtârü Tefsiri'l-Kurtubî el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân* (Kahire 1977), Muhammed Kerîm Râcih *Muhtaşarü Tefsiri'l-Kurtubî* (Beyrut 1986) adıyla yaptıkları ihtisarlara neşretmişlerdir. Meşhûr Hasan Mahmûd Selmân ve Cemâl Abdüllatif ed-Desûkî de eser için *Keşşâf tahlîli li'l-mesâ'ili'l-fıkhiyye fi Tefsiri'l-Kurtubî* adıyla fıkûh konularına göre düzenlenmiş bir fihrist hazırlamışlardır (Tâif 1408/1988). *el-Câmi'*i M. Beşir Eryarsoy Türkçe'ye çevirmeye başlamış ve bu çalışmanın on bir cildi basılmıştır (İstanbul 1997-2000). 2. *el-Esnâ fi şerhi esmâ'il-lâhi'l-hüsnâ*. Müellifin *el-Câmi'*'de pek çok atıfta bulunduğu eser (meselâ bk. I, 56, 326; II, 191, 241) M. H. Cebel'in tahkiikle yayımlanmıştır (I-II, Tanta 1994). 3. *el-İ'lâm bimâ fi dîni'n-naşârâ mine'l-fesâd ve'l-evhâm ve izhâri mehâsini dîni'l-İslâm ve işbâti nübüvveti nebiyyinâ Muhammed'aleyhi's-salâtü ve's-selâm*. Tuleytula'da (Toledo) adı bilinmeyen bir kişi tarafından kaleme alınıp Kurtuba'ya gönderilen bir risâleye reddiye olarak yazılmış olup Ahmed Hicâzî es-Sekkâ tarafından neşredilmiştir (Kahire 1980). Nâşir kitabın kapağında müellif adını sadece el-İmâm el-Kurtubî olarak zikretmiş, yazma nüshanın sonunda müstensihin, "Eserin yazımı 726'da (1326) tamamlandı" şeklindeki ferâğ kaydından hareketle kitabın başka bir Kurtubî'ye ait olabileceğini ileri sürmüştür, İbn Ferhûn'un müfessir Kurtubî'nin eserleri arasında bu eseri zikretmemesini de delil olarak kaydetmiştir. Ancak müelliflerin eserlerinin ölümlerinden asırlarca sonra da istinsah edilebildiği gerçeği karşısında bu tereddü-